

AZ ÉPÍTÉSZ FELELŐSSÉGE

A megtisztelő felkérésre, márhogy adjak valamit, igencsak gondolkodóba estem. Mi lenne az, ami sokakat érdekel és ami - ha tetszik - egyedi, olyan amire rálátásom van. Hogy ez mégsem az lesz, amit sokan várnak, sőt talán elvárnak tőlem, - mint a város mostani főépítésztől - annak nem az az oka, hogy mindenáron mást akarok, hogy most elővettem ellenkező kedvem. Arról beszélek majd, amiről nem szokás. Nem szeméremből, hanem mert nem tartják fontosnak. Arról a kapcsolatról, ami létrejön - ha létrejön - az építész és megbízója között. Jó konstrukció a magyar nyelv. Megbízót mond, mert egyenes és őszinte. Jóllehet tudom, hogy a jelentéseket már korántsem gondoljuk mindig szó szerintinek. Pedig ha őszinte vagyok - és mi okom lenne az ellenkezőjére - itt valójában bizalomról van szó. Ami az embertől emberig való kapcsolatokban a legtörékenyebb. Vékony jég, amire legtöbben rá sem merészkednek, nehogy ugrálnának rajta. De hogy ki se próbálják?

Nos hát erről szeretnék beszélni, s ha lehet, több síkon. Úgy is mint gyakorló tervező a magam hátországaival és úgy is mint gyakorló főépítész az itthon tapasztaltakkal. Mindazonáltal sietek kijelenteni - mert, hogy ugyebár bizalomról van szó - a titoktartás kötelez, mint az ügyvédet, a papot vagy az orvost. Itt és most sem lesz ez másként.

Az építész

Mondom gyakorta, az építész, ha dolgát komolyan teszi - és miért ne tenné - megbízójával - ha az a dolgát komolyan veszi, és miért ne venné ő is, - közelebbi kapcsolatba kerülhet, mint az ember kerülhet - például - az orvosával. Ezt úgy értem, hogy az orvos motozhat az ember testüregeiben is és vizslathatja a bajt, az okot. Megtudhatja, hogy „ó, nagyon csúnyán éltem” de, hogy mit gondolok a világról az életről, a családról, a jövőről, azt nehezen, azt alig, vagy soha. Arról az építészről beszélek, aki itt jön, akinek ez fontos, mert ezek nélkül igencsak bajos jó házat teremteni valakinek.

Hogy is megy ez?

Ha az ember építeni akar, azt többnyire két okból teszi. Épít magának, vagy épít vállalkozásból. Ez utóbbiról itt nem lenne szerencsés beszélni, mert messzire visz és főleg máshová, mint ahová szeretném ha jutnánk. De summás jellemzésül mégis csak idekényszerül, aki haszonért épít, az ezen elhatározásától kezdve a bevégeztetett vállalkozás (a „realizált profit”) előtti legutolsó pillanatig, egy merő veszteségben áll. Lelkületét ez határozza meg, habitusát ez hatja át. S ha valaki azt hinné, hogy ezt negatív felhanggal állapítom meg, sietek kiábrándítani. Semmi ilyet nem gondolok felőle. Ám kétségtelen, hogy ez az állapot akár saját korábbi énjétől is idegennek sejlik. Mondják is, mondjuk mi is, avagy magam is, hogy „az embert megrontja a pénz”. Mint minden általánosítás, ez is sánta, ez is biceg egy kicsit. De hogy miért, azt majd megírja más.

Az építettő

Ám térjünk vissza emberünkhöz, aki a másik póluson honos, aki egészen másmilyen. Természetesen neki is fontos a pénz, de másként, de másért. Ő magának épít. Többször bevonják az „asszonyt”. Ritkábban a családot. Az emberek maguknak csak ritkán építenek többször. Egyrészt, mert ritkán vallják be azt is, ha tévedtek. Ám lehetünk pozitivisták is merthogy sikerülhetett az a ház elsőre is.

Ilyenkor hallani: a házat mi terveztük az asszonnyal, vagy én terveztem, aztán az építész megcsinálta a rajzot. (Lehet persze ez is igaz, de erről talán később.) Az így nyilatkozó hihetetlen könnyedséggel libben át a történet(ek) lényegén. Mert vagy - finom legyek - kisajátít érdemeket, vagy nem ért semmit. Melyik a dicséretesebb? Döntsék el. És az is ide kívánczok, hogy ez főként a „jólsikerült”, a vállalható esetekben van így. Mármint ha az eredmény jó és a ház megalégedésre működik.

De beszélhetünk - beszélünk kell - arról is, hogy milyen az, ha nem így történik, miért nem történik így? Miért történhetik nem így? Pontosabban mi visz oda, minek a hiánya „vezeti” be a kudarcot?

Lehet, hogy meglepő, de szinte minden esetben az önismeret hiánya is fellelhető ebben a hiátusban. Hogyan gondolom ezt? Úgy, hogy a magamnak szánt jövőből nem hiányozhatok én magam. Ez egyszerű. Nyilvánvaló, hogy mindez viszonylatokban mérve még inkább egyszerűsíthetőnek látszik. Tulajdonképpen ezt

teszi minden építész, amikor kikérdezi „kuncsaftját”. Kutakodása erre irányul. A szabó méretet vesz. De mit mér? Ez a kérdés.

A csiklandósabbját zavarja a méretvétel. Szereti persze ő is a passzentes ruhát, avagy a kellően lezsert, szóval a testreszabottat, a kényelmeset, csak ne nagyon csiklandozzák közben. Találja ki a szabó, hogy milyen ő, találja ki ránézésre, mert méretvétel nem lesz. Beszélgetés sem. Vagy nem sok. A Burdát megmutatják persze. Azt minden esetben megteszik. S, hogy aki rendeli az nem egy Naomi Campbell. Na és?

Hát ez az. Miért baj az, ha valakit történetesen Szabó Margitnak hívnak? És ha történetesen esze ágában sincsen modellé lenni? Ha mégúgy irigyelnék is ezért. S ha már divatlapról és divatokról beszélünk. Szó szerint mindenkit óvok attól, hogy divatos házat akarjon. A divat múltékony. Egy divatjamúlt zakóval, ruhával, cipővel, de akár frizurával is sokminden tehető. A divatjamúlt ház nem zárható szekrénybe és nem fésülhető ki. Nos ezért is veszélyesek a divatlapok.

A Burda itt a Szép házak, a Családi ház, a szép LAK vagy ugyanezek „külföldiesben”, a Schöner Wohnen és társai. A helyzet összehasonlíthatatlanul jobb, ha megbízómnak nem a produkció, hanem az építész „tetszik”. Már csak azért is, mert ez eleve nagyobb rálátásról, szélesebb tájékozottságról árulkodik. Végére is: csak örülni tudok annak, ha valaki Richard Meiert szereti. Gondomat csak az jelentheti ezután, hogy én magam a legkevésbé sem azonosulok vele. De ez legyen az én bajom. S ha már itt tartunk, az igazi persze az, ha ezek után nincs azonnali „visszacatolás”. Mondjuk úgy, hogy (maradjunk R. M.-nél) neki egy olyan Douglas ház kell, amelyet Harbor Springs-ben épített, Michigan-ben, 45 fokos lejtőre. Teszem azt Kiszepstre, ahol a telek sík, mint a biliárdasztal. (Sose terveztem Kiszepstre.) Mindezt persze azért mondom, mert nem tudok pompásabbat annál, ha a kapcsolat partneri. Hihetetlenül ritka, de van ilyen. Talán a sors kegyelme, de adatik. S ha ez kitart végig az építés során, nos olyankor eszembe jut a burokból születettek kiváltsága. S ami a legfontosabb: nem irigykedve.

De persze az is lehet kérdés, hogy lehet-e, pontosabban tudok-e számomra ellenszenves embernek házat, lakást, életteret tervezni? Ez utóbbira roppant egyszerű a válaszom. Nekem még nem sikerült. Ezen vallomásszerű őszinteséghez tartozik azonban egy újabb fejezetet is megérdemlő észlelés, vagy változás, az tehát, amikor ez a kapcsolat elromlik. Mert akkor valami nem volt pontos, hiteles, avagy alapos. Avagy megváltozott.

Bár történt már olyan is, hogy „menet közben lényegült át” az elhatározás. Mert az addig saját képére és hasonlatosságára fejezetet átírták, átírták egy szemvillanás alatt „vállalkozósdira”. A képlet inntól kezdve ismert, de tökéletesen más. (Ezt már említettem, hogy milyen.)

De visszatérek az előző állításhoz, hogy tudniillik nekem még nem sikerült ellenszenves ember számára házat terveznem. Valójában ezen is érdemes lenne töprengeni, miért van ez így? Nyilván azért, mert az építész szerepe - ha lehet ezen szónak jó értelme - skizoid szerep. Szándékkal mondok szerepet, és ezt tényleg a szó jó értelmében teszem, mert ideig óráig megbízom bőrét veszem magamra. S hogy ez mindinkább passzoljon, meg kell értenem őt. Ha meg ellenszenvvel viseltetem iránta, úgy bizonyos, hogy a negatívumok lesznek mindig fölül, ezek gátolnak meg abban, hogy elérjem. Miközben bizalma - mondjuk - teljes irányomban. A legjobb ilyenkor visszadni a megbízást. Bár a babona és az álmoskönyvek szerint ez végképp nem jó ómen. Csak becsületes, és ezt mindkét irányba hatóan gondolom.

Mit kell tudnom a megbízómról? Röviden mondhatnám: mindent. S azonnal ideírom: ez lehetetlen. De tudnom kell, hogyan él. Mi fér az életébe? Hogyan megy végbe egy napja, egy hete, egy éve? Milyenek a nappalai és milyenek az éjszakái? Vannak-e ünnepei és azok mennyire fontosak? Tud-e pihenni, s azt mikor és hogyan teszi? Melyik a legfontosabb napszak? Melyik a legkedvesebb? Melyik évszak a kegyelt, ha van ilyen? Van-e különös jelentősége a hazatérésnek, s az miben lényegül? Szán-e fontosabb szerepet házában az alapelemeknek? A tűz, a víz, a föld s a levegő. (Kandalló, medence, kert, légtér!) Csak tárgy-e a háza, egy jól (rosszul) működő eszköz, vagy ennél lényegesen több? S az miben mutatkozik? Kötődik-e helyhez, tárgyhoz, hangulathoz? És persze hogyan? Mit hiányolt eleddig életéből, amit itt végre feltétlenül látni, tudni - s még ez is megengedhető - birtokolni szeretne? De igaz ez a fordítottjára is. Mármint, hogy van-e olyan, aminek soha többé nincs helye az élet(ter)ében?

A színek

És persze a színek? Óriási terület. Mert minden, mi látható okozhat nyugalmat, jelenthet egyensúlyt, de tehet beteggé.

Mit tud a környezetéről? Miért ott épít, ahol? (Jól tudom, az esetek zömében ott van lehetősége, mert ott örökölt, mert ott volt olcsó, mert ez adódott.) De azon túl, mit tud a helyről, ismeri leendő szomszédait? Befolyásolják-e őt valamennyire is? És a körülmények, azokat mennyire tiszteli? És itt is megfordítható a képlet, a kérdés: mit vár el tőlük? Mennyire zavarja, ha zavarják? És egyáltalán: mi zavarja?

S a leglényegesebb fejezet: a család. Kik alkotják a családot? A közvetlent, meg a tágabbat? És ne finomkodjunk: ki a családfő? Talán a legintimebb kérdés? Ezért az'tán feltehető úgy is: ki tartja össze a családot? Vagy még barátságosabban: ki birtokolja a kohéziót? Jóllehet így már akár három különböző válasz is adható. És persze mindahány őszintén.

Ha családi házról beszélünk én a ma többgenerációsnak mondott házra esküszöm. Ami valójában nem ház, hanem családmódel. Kellően vén vagyok ahhoz, hogy tudjam mikori találmány az öregek napközije. Pontosan tudom azt is, hogy mennyire nem jó, ha az unoka ritkán látható csodabogárnak ismer(het)i nagyszüleit, akik az ünnepek táján tünnek látókörébe, mert „ugye a családi szeretet”. Amikor meg kell látogatni a nagyit, vagy - ami még feszélyezőbb - ők jönnek oda. Amikor az együttlét egyben produkció is. Valamiféle próbatétel. Minden, csak nem természetes, ami pedig a legnagyobb csoda. A természetesség, a magátólértetődöttség. A folytatás. Az élet folytonossága.

Meg a barátok. Nem csak a szülők baráti körére gondolok. A gyerekekére is. Férjen az is bele. Legyen helye annak is. S, hogy ez változik? Az csak természetes. De a lényeg, az együttlét öröme konstans.

Nos eleddig nem beszéltem semmiféle házról. Ezek valójában csak az okok, a körülmények. Azok az ismérvek, amelyek nélkül persze lehet épületet, lakóházat, lakást tervezni, de testreszabottat aligha. Még azt sem mondhatom, hogy az nem, lesz, jól működő. Nem, az konfekció lesz. Annyira személyes, mint egy blue jeans. Amiért nem kell szabót fogadni.

Tisztesség

Amiről eddig beszéltem, az mind-mind a tervező felelőssége. Lelkiismerete, Tisztessége, szakmai (vagy nem csak szakmai) becsülete.

Remélem, mindebből talán kiderült egy másik - ha tetszik mélyebb, vagy rejtettebb - síkja a tervező építész igazi vállalásának. Azt is remélem, hogy talán világosabb, miért neveztem intimnek ezt a kapcsolatot, miként talán az is belátható, miért tartom munkánkat ilyen módon erőfeszítésnek? Csodálatos erőfeszítésnek.

De ez az oka annak is, vagy úgy is mondhatnám, innen táplálkozik az a feneketlen ellenérzésem is ami akkor fog el, ha egy kolléga - mintegy felmentő magyarázatul - arra hivatkozik, hogy hiszen a megbízója akarta ezt. Miként az is ebből eredeztethető kérdés, hogy miért nem építhet az ember olyan házat, vagy azt, amit szeretne? Tudniillik óriásian egyszerű az okokat kivetíteni. Mindig kivetíteni. Külsőként megmutatni, lehetőleg megváltoztathatatlanlanként, fátumként megnevezni. Amiről mindenki más igen, vagy talán igen, de én magam semmit sem tehetek. Mi jók vagyunk, én jó vagyok, csak hát ugye a körülmények.

Másfelől: tessék végiggondolni, micsoda lelketlen kívülállás. Mert nem elég, hogy az építeni szándékozónak kétségei vannak. Tele kérdésekkel, kételyekkel, bizonytalanságokkal. Magára vessen. Még ebben is. Ő akarta így, hát akkor vigye végig, ha tudja. Miféle lelketlenség ez? Hol a tisztesség? Hol a szakma? Hol az építész? Az akiről beszéltem?

Ugye érthető felháborodásom? Van egy másik megközelítem is. Gyakorta mondom, kérdelem, hogy ha egy ház még csak nem is működik, akkor mit tud? Nos, én eddig, eleddig itt csak arról beszéltem, amitől egy ház működik, működhetik. És ez a világ legtermészetesebb dolga. Mert az építészet csak itt kezdődik. Itt és ekkor még csak esélye van arra, hogy létrejőjön. hogy létrejöhessen.